

Жомартова Айсулу Далеловнаның
6D010300 – «Педагогика және психология» мамандығы бойынша философия
докторы (PhD) ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған
«Болашақ педагогтардың ақпараттандырылған орта жағдайда инклюзивті
білім беруге дайындығын қалыптастыру» тақырыбындағы диссертациялық
жұмысына»
АҢДАТПА

Елімізде инклюзивті білім беруді енгізу денсаулық жағдайына, әлеуметтік жағдайына және мәртебесіне қарамастан барлық білім алуға тілек білдірушілер үшін білімге қолжетімділікті қамтамасыз етеді. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында инклюзивті білім беруге мынадай анықтама беріледі: «инклюзивті білім беру – ерекше білім беру қажеттіліктері мен жеке-дара мүмкіндіктерін ескере отырып, барлық білім алушылар үшін білім алуға тең қолжетімділікті қамтамасыз ететін процесс». Инклюзивті білім беруді енгізу біздің елімізде білім беруде ерекше қажеттіліктері бар адамдардың көбеюіне байланысты. ҚР Конституциясы барлық азаматтардың білім алуға тең құқығына кепілдік береді. Осыған байланысты Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасында мынадай міндеттер қойылды: мектепте инклюзивті білім беруді жетілдіру, сондай-ақ оны дамыту, олар 2020-2025 жылдарға арналған Қазақстан Республикасында білім беру мен ғылымды дамытудың мемлекеттік стратегиялық жоспарында жалғасын тапты.

Кадрларды даярлау жаңа талаптарға сәйкес осы проблеманы шешуде жаңа білімдермен толықтырылады. Қазақстан ғылымында бұл мәселені Н.Д. Хмель, Н.Н.Хан, Н.Э.Пфейфер, М.Н. Сарыбеков, С.Т. Каргин, Е. Жұматаева, Т.К. Бөлеев, Е.И. Бурдина, К.Ж. Әжібеков және басқалар қарастырды.

Дайындық мәселелерін зерттеу кезінде дайындықты психикалық жағдай және акмеология мәселесі ретінде қарастырған Б. Г. Ананьев, А.Н. Леонтьев, Д.Н. Узнадзе, М.И Дьяченко, Л.А. Кандыбович, А.А. Деркач, Н.В. Кузнецов және басқа да ғалымдардың еңбектеріне сүйендік,.

Мамандыққа педагогикалық тұрғыдан дайындықтың психологиялық жағы қазақстандық ғалымдар Л.К. Көмекбаеваның, З.Б. Мадалиеваның, Г.Ж. Лекерованың, Б.Д. Байтукбаеваның, А.Ж. Аяпберкенованың және басқалардың; ресейлік ғалымдар: А.С. Тарновскаяның, Е.А. Пырьевтің, Л.М. Гурдың және басқалардың еңбектерінде көрініс тапты.

Жалпы білім беруді ақпараттандыру мәселесін А.Т. Чакликова, О.З. Иманғожина, Г.Н. Даумов, Д.И. Абдраимов, Б.Ж. Шәріпов, Р.А. Ильясова, Ш.С. Набидоллина, Д.Б. Абыкенова және т. б. шетелдік және қазақстандық ғалымдар белсенді зерттеп келеді.

Деонтологиялық дайындық мәселесін қарастыру кезінде қазақстандық және шетелдік ғалымдардың жұмыстары зерттелді: К.М. Кертаева, Е.Н. Жұманқұлова, Б.Д. Қайырбекова, Л.В. Мардахаев.

Жалпы қазақстандық ғылымда педагогикалық қызметке дайындықтың қалыптасуы Н.А.Неустроеваның, М.Г. Қасымованың, Р.З. Ахметованың және т. б. еңбектерінде көрініс тапқан.

Инклюзивтік білім беру мәселесі мен оған педагогтардың дайындығы Қазақстанда Р.А. Сүлейменова, З.А. Мовкебаева, И.А. Оралқанова, А.К. Оралбекова, С.Д. Аубакирова, А.Р. Рымханова; шетелдік ғалымдар Д. Митчелл, И.Н. Хафизуллина, Ю.В. Шумиловская, С.В. Алехина, О.С. Кузьмина және т.б. зерттеді.

Әлемдік білім беру кеңістігінде оқытуға тең қол жеткізуді қамтамасыз ету үшін қолда бар цифрлық және өзге де мүмкіндіктерді барынша пайдалануға бағытталған Universal Design for Learning (UDL) басшылық қағидаттарын қолдану проблемасы белсенді зерттелуде. UDL принциптерін оқытуда қолдану мәселесін Rose D., Meyer A., Dalton E. M., McKenzie J.A., Kahonde C., Kavita Rao, Grace Meo, Emilia Smekhovskaya-Petrovskaya, Marlena Kiliana, Kathy Kavanagh Webb, Kahonde C., Kahonde C. сияқты шетелдік ғалымдар қарастырды. Universal Design for Learning оқу-тәрбие үрдісінде ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың (АКТ) мүмкіндіктерін қолдануды көздейді.

Шетелде инклюзивті білім беруге педагогтарды даярлау мәселесі әлі де өзекті болып отыр. Жұмыста шетелдік ғалымдардың зерттеулерінің нәтижелері көрсетілген: Panayiotis Angelides, Tasoula Stylianou, Paul Gibbs, Сунчица Мацура Миловановианић, Rita Minello, Jennifer Kurth, Jean Ann Foley және басқалары.

Ақпараттандырылған орта жағдайында болашақ педагогтардың инклюзивті білім беруге дайындығын қалыптастыру мәселесін әр түрлі тұрғыдан зерттеу барысында ғалымдардың еңбектерінде мүгедектігі бар балаларды интеграциялаудың барлық тәсілдеріне баса назар аударылғаны белгілі, бірақ басқа да балалары бар жалпы педагогикалық процесс ерекше қарастырылмайтыны мәлім болды. Инклюзивті білім беру мәселесінде қоғамдағы қазіргі тенденцияларды ескеру қажеттілігі аса жоғары.

Жоғарыда баяндалған ақпарат бойынша қорытынды жасай отырып, инклюзивті білім берудің қазіргі даму кезеңінде педагогқа қойылатын талаптардың артуы мен оқу-тәрбие процесінде ақпараттандырылған ортаның мүмкіндіктерін жеткіліксіз пайдалану арасындағы **қарама-қайшылықтар**, ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды жалпы оқу-тәрбие процесіне интеграциялау қажеттілігі мен жалпы педагогикалық процесті барлығымен бірге ұйымдастырудың жеткіліксіз әзірленуі арасындағы **қарама-қайшылықтар**, ақпараттандырылған орта жағдайында инклюзивті білім беруге болашақ педагогтардың дайындығын қалыптастыру қажеттілігі мен болашақ мамандыққа дайындықтың теориялық-әдіснамалық негізін негіздеу қажеттілігі арасындағы **қарама-қайшылықтар** анықталды. Осы қарама-қайшылықтарды шешу ақпараттандырылған орта жағдайында болашақ педагогтарды инклюзивті білім беруге дайындаудың жаңа тәсілдерін іздеуден тұратын **зерттеу проблемасын** анықтауға мүмкіндік берді.

Зерттеудің **өзектілігі** болашақ педагогтардың ақпараттандырылған орта жағдайында инклюзивті білім беруге дайындығы мәселесін зерттеу қажеттілігімен, сондай-ақ педагогикалық іс-әрекетке дайындығын анықтап, қалыптастырумен байланысты, бұл оған мектептегі оқу процесіне сәтті еруге мүмкіндік береді. Осыған байланысты зерттеудің тақырыбы: **«Болашақ педагогтардың ақпараттандырылған орта жағдайда инклюзивті білім беруге дайындығын қалыптастыру»** болып анықталды.

Зерттеу нысаны – ақпараттандырылған орта жағдайында инклюзивті білім беру.

Зерттеу пәні – ақпараттандырылған орта жағдайында инклюзивті білім беруге болашақ педагогтардың дайындығын қалыптастыру.

Зерттеудің мақсаты – ақпараттандырылған орта жағдайында болашақ педагогтардың инклюзивті білім беруге дайындығын қалыптастыру моделін әзірлеу және енгізу.

Білім беру саласындағы қазіргі заманғы болмысты ескере отырып, келесі **болжам** тұжырымдалды: егер ақпараттандырылған орта жағдайында болашақ педагогтардың инклюзивті білім беруге дайындығын қалыптастыру моделін әзірлесе және оны практикаға енгізсе, онда бұл осы даярлықты қалыптастыруға ықпал ететін болады, өйткені болашақ педагогтарды даярлауда болашақ кәсіби қызметке дайындықта тиімді өзара іс-әрекетті қамтамасыз ететін әзірліктің қажетті компоненттері қолданылатын болады

Зерттеу мақсатына жету үшін келесі **міндеттер** тұжырымдалды:

1) шетелде және Қазақстанда инклюзивті білім берудің дамуы мен жай-күйін талдау;

2) ақпараттандырылған орта ұғымына анықтама беру және осы жағдайларда инклюзивті білім беруді ұйымдастырудың ерекшелігін анықтау;

3) инклюзивті білім беруге педагог кадрларды даярлаудың шетелдік тәжірибесін талдау;

4) «ақпараттандырылған орта жағдайында инклюзивті білім беруге болашақ педагогтардың дайындығы» ұғымының мәнін ашу;

5) ақпараттандырылған орта жағдайында инклюзивті білім беруге болашақ педагогтардың дайындығын қалыптастыру моделін әзірлеу;

6) ақпараттандырылған орта жағдайында инклюзивті білім беруге болашақ педагогтарды даярлау мазмұнын сипаттау;

7) ақпараттандырылған орта жағдайында болашақ педагогтардың инклюзивті білім беруге дайындығын қалыптастыру бойынша ұсынылған модельдің тиімділігін анықтау бойынша тәжірибелік-эксперименттік зерттеу жүргізу.

Зерттеудің жетекші идеясы болашақ педагогтардың ақпараттандырылған орта жағдайында инклюзивті білім беруге дайындығын қалыптастыру қоғам мен білім беру дамуының қазіргі заманғы үрдістеріне сәйкес келуі және ақпараттандырылған орта жағдайында білім беру қызметтеріне қажеттіліктің алуан түрлілігін ескеруі тиіс.

Зерттеудің теориялық-әдіснамалық негізін:

- инклюзивті білім берудің теориялық аспектілері (Р.А. Сулейменова, З.А. Мовкебаева, И.А. Оралканова, А.К. Оралбекова, С.Д. Аубакирова, А.Р. Рымханова, Д. Митчелл, С.В. Алехина, Dalton, Е. М., McKenzie, J. A., Kahonde, С. және т. б.);

- қоғамның қазіргі даму жағдайындағы инклюзивті білім беру (А.Т. Чакликова, Г.Н. Даумов, Б.Ж. Шарипов, Д.Б. Абыкенова және басқалар);

- инклюзивті білім беруге болашақ педагогтардың дайындығы (И.Н. Хафизуллина, Ю. В. Шумиловская, Е.Г. Самарцева, С.А. Черкасова, И.А. Оралканова, О.С. Кузьмина, А.К. Оралбекова, С.Д. Аубакирова, И.В. Возняк, Т.Н. Черномырдина, А.Р. Рымханова және т.б.);

- педагогтарды шетелде инклюзивті білім беруге дайындау (Panayiotis Angelides, Tasoula Stylianou, Paul Gibbs, Сунчица Мацура Миловановић, Rita Minello, Jennifer Kurth, Jean Ann Foley, Boitumelo Mangope, Sourav Mukhopadhyay, Anna Zamkowska, Alvyra Galkienė, Kim Beasy, Jeana Kriewaldt, Helen Trevethan, Alan Morgan, Bronwen Cowie және т.б.)

Теориялық зерттеу әдістері педагогикалық кадрларды жұмысқа даярлау мәселесі бойынша ғылыми әдебиеттерді зерттеу әдістері болды, зерттелген материалдарды теориялық талдау әдісі қолданылды, теориялық материалды талдау кезінде дәйексөз, библиография, конспект қолданылды.

Студенттермен тікелей байланыста эмпирикалық зерттеу әдістері кеңінен қолданылды: байқау, әңгіме, сауалнама, іс-әрекет өнімдерін талдау, педагогикалық тестілеу.

Педагогикалық эксперимент нәтижелерін талдау кезінде қарапайым статистиканы математикалық есептеу әдістері, байланыстарды математикалық анықтау әдістері (Спирман корреляциясы) қолданылды, анықталған өзгерістердің маңыздылығын анықтау үшін Стьюденттің t-критерийі қолданылды, IBMSPSS 23 нұсқасын қолдана отырып, сандық көрсеткіштердегі педагогикалық құбылыстардың бейнесі қолданылды.

Зерттеудің **теориялық маңыздылығы** болашақ педагогтардың ақпараттандырылған орта жағдайында инклюзивті білім беруге дайындығын теориялық негіздеуден тұрады.

Зерттеудің **практикалық маңыздылығы** ақпараттандырылған орта жағдайында инклюзивті білім беруге болашақ педагогтарды даярлау бойынша әзірленген курста және алдағы кәсіби қызметке дайындықты анықтаудың диагностикалық құралдарында жатыр. Диссертациялық зерттеу нәтижелері негізінде болашақ педагогтарды даярлау кезінде «Оқыту үшін әмбебап дизайн» міндетті курсы әзірленіп, оқу процесіне енгізілді. Пәннің электрондық оқу-әдістемелік кешені (ЭОӘК) құрылды, онда YouTube арнасында орналастырылған бейнедәрістер ұсынылды. Әзірленген және шығарылған «Оқыту үшін әмбебап дизайн немесе инклюзивті білім беру жағдайында оқыту әдістемесі» оқулығын практик мұғалімдер инклюзивті педагогикалық процесте қолдана алады.

Қорғауға келесі тұжырымдар шығарылады:

- шетелде және ҚР-да инклюзивті білім берудің жағдайы мен іске асырылуының талдауы.

- ақпараттандырылған орта ұғымы – бұл баланың жеке басын қалыптастыру және дамыту мәселелерін шешуге бағытталған компьютер мен телекоммуникация құралдарын қолдануға негізделген әдістер мен тәсілдердің жиынтығын білдіретін арнайы ұйымдастырылған орта;

- инклюзивті білім беруге педагог кадрларды даярлаудың шетелдік тәжірибесінің талдауы;

- ақпараттандырылған орта жағдайында инклюзивті білім беруге болашақ педагогтардың дайындығы туралы түсінік – кәсіби борышқа негізделген және бір-бірімен тығыз байланысты компоненттерден тұратын ақпараттандырылған орта жағдайында ЕБҚ (ерекше білім алуды қажет ету) қажет ететін және басқа да балалармен бірге оқу-тәрбие процесін ұйымдастыру білімдері мен біліктерін қоса алғанда, балаларды оқыту туралы білімдердің жиынтығында көрсетіліп қалыптасқан кәсіби құзыреттер: деонтологиялық, гностикалық және процессуалдық;

- ақпараттандырылған орта жағдайында инклюзивті білім беруге болашақ педагогтардың дайындығын қалыптастыру моделі, оның ішінде дайындық компоненттері: деонтологиялық, гностикалық, процессуалдық, диагностикалық құралдар, мазмұны, әдістері, формалары және оны қалыптастыру құралдары;

- «оқыту үшін әмбебап дизайн» курсы арқылы ақпараттандырылған орта жағдайында инклюзивті білім беруге болашақ педагогтарды даярлау мазмұны;

- ақпараттандырылған орта жағдайында болашақ педагогтардың инклюзивті білім беруге дайындығын қалыптастыру бойынша тәжірибелік-эксперименттік жұмыстың нәтижелері ұсынылған модельдің тиімділігін растайды.

Зерттеу жұмысының нәтижелерін апробациялау және енгізу халықаралық деңгейдегі ғылыми, ғылыми-практикалық конференцияларда – 3 мақаланы, БҒСБК ұсынған журналдарда – 3 мақаланы, Scopus рейтингтік журналдар базасына кіретін журналда – 1 мақаланы талқылау кезінде жүзеге асырылды.

Диссертацияның құрылымы мен көлемі. Диссертация кіріспеден, үш бөлімнен, қорытындыдан, пайдаланылған көздер тізімінен, қосымшалардан тұрады. Жұмыста 26 сурет, 48 кесте бар. Пайдаланылған әдебиеттер тізіміне 196 дереккөз кіреді.